

О.В. Чайковська

*доцент кафедри міжнародних відносин
та зовнішньої політики Київського міжнародного університету*

ДАНСЬКО-ПРУССЬКА ВІЙНА 1848–1850 рр. ПРИЧИНИ Й НАСЛІДКИ

У даній статті автор приділяє увагу проблемам з'ясування Шлезвіг-Гольштейнського питання всередині ХІХ століття. У статті висвітлюється політична ситуація, яка склалась у Данії після ліберальних революцій у Європі; аналізується вплив течій лібералізму та націоналізму на відносини між Данським королівством і підвладними йому герцогствами Шлезвігом і Гольштейном. Автор розглядає такі документи як ліберальна конституція Данії 1849 року, Мовний циркуляр 1851 року та Лондонський протокол 1852 року.

*Ключові слова: націоналізм, націоналлібералізм, дансько-прусска війна, Шлезвіг-Гольштейнське питання, ліберальна конституція Данії 1849 року, Мовний циркуляр 1851 року, Лондонський протокол 1852 року, «політика Данія до Ейдеру», «політика *helstatpolitik*».*

Данських істориків хвилювало завжди більшою мірою питання, що призвело до поразки Данії у війні 1864 року, після чого Данія втратила герцогства Шлезвіг і Гольштейн, які протягом кількох століть входили до складу Данського королівства, і назавжди перестала бути могутньою державою на європейській і світовій арені. Учені мали тенденцію зосереджувати увагу на військових аспектах проблеми. Але зосереджуючись суто на військових моментах, втрачаєш відчуття проблеми в цілому, поза увагою опиняються такі поняття, як політична та культурна ідентичність, формування яких істотно вплинуло на розгортання подій у самій Данії та в

Європі всередині XIX століття, які призвели спочатку до першої, а потім і до другої війни між Данією та Пруссією за Шлезвіг і Гольштейн.

Метою нашої статті є дослідити причини й наслідки Першої війни за Шлезвіг і Гольштейн між Данією та Пруссією всередині XIX ст. Відповідно до мети ми поставили перед собою такі завдання: визначити вплив конституції Данії 1849 року на відносини між Данським королівством і герцогствами Шлезвіг і Гольштейн; дослідити роль мовного питання у відносинах між Данією та герцогствами; визначити суть політики «Данія до Ейдеру» (Данія до ріки Ейдер); окреслити позицію великих європейських держав у конфлікті між Данським королівством і герцогствами; вивчити положення Лондонського протоколу 1852 року і оцінити роль цього документа у розв'язанні конфлікту між Данією та герцогствами.

Певною мірою ключову роль у відчуженні Шлезвігу та Гольштейну від Данії відіграв розвиток націоналлібералізму в Данії та пробудження національного духу в самих герцогствах. Націоналістичні настрої спровокували громадянську війну між Данією та герцогствами (Перша Шлезвіг-Гольштейнська війна між Данією та Пруссією 1848-1850 рр.).

Проблема полягала у статусі герцогств у складі Данського королівства.

Загалом, у цей час обговорювалися різні політичні можливості вирішення питання, пов'язаного з герцогствами. Серед них була пропозиція щодо федеративного принципу існування Данського королівства. Згідно з цим варіантом німецькомовному населенню герцогств мали запропонувати культурну автономію (*helstatpolitik* – політика цілісної держави).

Націоналліберали пропонували інший варіант, згідно з яким Данія мала віддати весь Гольштейн і частину Шлезвігу (політика «Данія до Ейдеру») [4, с. 95].

Зі свого боку націоналістично налаштовані німецькомовні політики та населення Шлезвігу й Гольштейну хотіли бачити

герцогства незалежними від Данії й прагнули відокремлення Шлезвігу та Гольштейну від данської корони.

Хвиля німецького націоналізму в підвладних данському королю північно-німецьких герцогствах Шлезвіг і Гольштейн, що рикошетом спровокувала схожу ситуацію у данців, піднялася у 1830-х роках. Слідом за цим розгорнулась кампанія з очищення данської мови й розширення мережі данських шкіл.

Враховуючи досвід ліберальних революцій 1830-х років в інших країнах Європи, король Данії, на той момент Фредерік VI, під тиском буржуазного руху легалізував 4 дорадчі провінційні станові збори: у Гольштейні, у Шлезвігу, у північній Ютландії і для данських островів. Для всієї країни спільних зборів не було введено. Для Шлезвіг-Гольштейну також не було створено спільних зборів, враховуючи зростаючий німецький націоналізм у цих герцогствах [2, с. 109].

Збори почали діяти з 1835 року. Запровадження зборів передбачало заспокоїти зростаюче невдоволення режимом у країні.

Після революції 1848 року, яка викликала потужне бродіння у самій Данії, король Данії (на той момент Фредерік VII) (1848 – 1863) скасував абсолютизм і погодився запровадити конституційне правління. 5 червня 1849 року він підписав нову конституцію, яка запроваджувала двопалатний законодавчий орган (Rigsdag), який враховував волевиявлення народу. Дана конституція мала дію й на території Шлезвігу; Шлезвіг втрачав свою автономію.

Але спроби ввести данські закони у Шлезвігу призвели до повстання німецькомовного населення не лише в цьому герцогстві, а й у Гольштейні. Спалахнула трилітня війна (treårskrig) (1848–1850), у якій Пруссія виступила на боці повстанців.

Слід зазначити, що 1848 року, на рік раніше, ніж у Данії, Шлезвіг-Гольштейн прийняв власну конституцію й запровадив тимчасовий уряд [6]. Цією конституцією герцогства

демонстрували тісні зв'язки між собою, виступали немовби єдиною територією і виявляли свою близькість не до Данії, а до Германського Союзу. Надалі однією з основних вимог Гольштейну, який був членом Германського Союзу, було приєднання до цього союзу Шлезвігу.

Чому це сталося?

1842 року один з найяскравіших представників націоналлібералів Данії Орла Леман (Orla Lehman) (1810 – 1870) проголосив салоган «Данія до Ейдеру» [2, с. 107].

Це означало, що Шлезвіг і Гольштейн повинні бути розділеними і герцогство Шлезвіг повинно залишатись у складі Данії. Але більшість німецькомовного населення у Шлезвігу й Гольштейні була проти цього, навпаки, вони хотіли приєднання Шлезвігу разом з Гольштейном до Германського Союзу, як ми вже зазначали вище.

Під приводом того, що данський король Фредерік VII, який став королем у 1848 році і погодився перетворити Данію з абсолютної монархії на представницьку демократію, виявився позбавленим абсолютної влади, а монархія залишалася фактично без чітко сформованого уряду, німецькомовні шлезвіг-гольштейнці 1848 року заснували свій тимчасовий уряд.

Це було по суті повстання проти уряду в Копенгагені. Війна реально постала на горизонті, коли повстанці наступного дня (24 березня 1848 року) зайняли Ренсбурзьку оборону (Rendsborg fæstning).

Першу битву данська армія виграла у шлезвіг-гольштейнців при Бові (Bov) 9 квітня 1848 року. Але коли шлезвіг-гольштейнцям надійшла допомога від Пруссії та Германського Союзу, данці змушені були відступити, програвши битву при Шлезвігу 23 квітня 1848 року. Після цього Пруссія окупувала Ютландію. І тут втрутилися великі європейські держави й змусили Пруссію припинити військові дії та залишити Північну Ютландію [1].

1849 року данці скасували перемир'я з Пруссією. Після поразки при Кольдінгу (Kolding) (23 квітня 1849 року) данська армія перемогла шлезвіг-гольштейнську армію при Фредеріції (Fredericia) (5 – 6 липня 1849 р.). Великі європейські держави все ще здійснювали тиск на Пруссію, і в наслідку було досягнуто домовленості про припинення вогню. Але 1850 року домовленості про мир між Данією та Пруссією знову було розірвано.

У Шлезвігу та Гольштейні хотіли продовжувати боротьбу, ідею продовження війни підтримувала велика кількість німецькомовних добровольців. Але після перемоги данців у найбільшій битві при Істеді (Isted) (25 липня 1850 року) боротьба почала згасати. На зламі 1850-1851 років більше не було надії на те, що Шлезвіг-Гольштейн стане самостійною державою [1].

Після бурхливих подій, які мали місце протягом 1851 року, стало поступово зрозуміло, що із завершенням війни всі проблеми не було розв'язано. Конституційний статус Шлезвігу не було з'ясовано; хвиля націоналізму була все ще високою, і навколо мовного питання все ще не спостерігалось спокою. Замість того, щоб внести якусь ясність у зазначені питання, війна швидше за все загострила протистояння й ускладнила переговірний процес.

Після остаточного розгрому шлезвіг-гольштейнської армії Данією та після того, як прусько-австрійська армія захопила Гольштейн 1851 року задля немовби забезпечення миру, Данія забезпечила собі безперечну владу у Шлезвігу. Данський уряд вирішив використати цю владу у напрямку поширення данської мови та культури в тих районах, де люди розмовляли і данською, і німецькою мовами, задля того, щоб протиставити Шлезвіг і Гольштейн.

З цією метою на посаду урядового комісара призначили данськомовного мешканця Шлезвігу Е.Ф. Тілліча (E.F. Tillisch). Він був у 1849 році данським членом комісії, яка мала керувати

Шлезвігом під час перемир'я, яке тоді тривало між Данією та Пруссією і Австрією [5].

Його призначення на посаду урядового комісара було підтвердженням того, що король та уряд Данії мали намір проводити політику під лозунгом «Данія до Ейдеру». Тілліча було обрано, тому що він чітко висловився про власне націоналістичне ставлення та скепсис щодо можливості об'єднання данського та німецького населення, щодо кроскультурного діалогу, згідно з принципом єдиної неподільної держави (*helstatprincippet*).

Він відправив у відставку всіх чиновників високого рангу, які входили до складу тимчасового Шлезвіг-Гольштейнського уряду (німецького), він мав на меті призначити на посади данців.

Була величезна неясність з приводу того, хто мав керівні повноваження: цивільні власті, які підпорядковувалися Тіллічу, або військові на чолі з генералом Крогом (*Krogh*).

Така ситуація створила не лише адміністративну незгодженість, але й також додала незручності для місцевого населення, адже військові, володіючи владою, мали змогу жорстокіше поводити себе з місцевим населенням, ніж цивільні власті, передусім у тих районах, де данських солдат сприймали як окупаційні війська.

Жорстке поводження з місцевим населенням, звичайно, не означало зловживання своїми повноваженнями з боку солдат; військові не використовували військово-польовий суд для миттєвого покарання тих, кого піймали зі зброєю, або тих, хто мав контакти з людьми зі шлезвіг-гольштейнської армії, не застосовували смертну кару проти них.

Свою відновлену владу в Шлезвігу урядова комісія використала для поширення данської мови в мовно-змішаних районах. До 1848 року офіційний мовний кордон проходив близько сучасного кордону – на південь від кордону на значній території все ж таки населення переважно використовувало

данську мову. Ця територія охоплювала північний Ангель (Angel) і зону вниз до Фйольде (Fjolde) й звідти вздовж Фрісландського (Frisland) північного кордону до Тьонеру (Tønder) – це була територія, яка певною мірою входила до тієї частини Південного Шлезвігу, де не було введено стану облоги [5].

Тут, згідно з мовним циркуляром від 1851 року, було реалізовано постанову про так звану змішану мову шкіл і церкви. Насправді це означало запровадження данської мови в школах як мови викладання, і лише 4 години на тиждень німецької мови, а також дозвіл проводити богослужіння двома мовами (данською та німецькою) перемінно (a) *Undervisnings sproget skal i disse Districters Almue- og Borgerskoler være dansk. Det tydske Sprog optages blandt Underviisningsgjenstandene saaledes at dertil anvendes indtil 4 timer egentlig. b) Hvad Kirkesproget angaar, da skal der i bemeldte Sognes Kirker prædiktes afvexlende dansk og tydsk* [7].

Це не було розв'язанням головної проблеми, тому що у регіоні була надто велика кількість німецькомовного населення, діти яких отримали обов'язкове викладання данською мовою в школах (у вищих навчальних закладах перехід на данську мову відбувався поступово), до того ж у церковних приходах катастрофічно зменшувалася кількість данськомовних парафіян.

Отже, загалом, між німецькомовним населенням і данською адміністрацією та армією виникло відчутне напруження. Напруження також відчувалося всередині самого населення.

Окрім петицій, німецькомовне населення використовувало пасивні форми прояву неприязні до данських властей: народ не з'являвся на богослужіння данською мовою, люди не співпрацювали з данськими чиновниками, не виявляли до них поваги і, звичайно, відмовлялися розмовляти данською мовою.

Статус герцогств з точки зору конституції та міжнародного права так і не став зрозумілим після завершення

війни. Фредерік VII усе ще залишався абсолютним герцогом Шлезвігу, Гольштейну та Лаубургу. Серед великих держав був протест проти того, щоб Данія здійснювала політику «Данія до Ейдеру».

Представники Данії на переговорах у Лондоні 1851 – 1852 рр. щодо вирішення Шлезвігського питання мали погодитися на підписання договору, у якому йшлося про визначення трьох рівноправних складників єдиної монархії: 1) Королівство Данії, 2) герцогство Шлезвіг, 3) герцогство Гольштейн разом з графством Лауенбург. Отже, усі особливі питання в кожній окремо взятій частині королівства мали бути врегульовані автономною адміністрацією [3].

1852 року було прийнято Лондонський протокол, за яким визналася суверенітет Данії над обома герцогствами, але із застереженням, що Данія не буде прагнути розірвати зв'язки між Шлезвігом і Гольштейном і не буде перетворювати Шлезвіг на свою провінцію, тісніше приєднуючи його до своєї території.

Лондонський протокол було визнано п'ятьма головними європейськими державами (Австрією, Францією, Пруссією, Росією та Великобританією), також цей документ підтримали Швеція-Норвегія.

Для великих європейських держав було ключовим питання зберегти існуючий баланс сил у Північній Європі. Вони виступали як проти політики «Данія до Ейдеру», так і проти незалежності герцогств Шлезвіг і Гольштейн. На меті було зберегти старий устрій, старий вигляд Данського Королівства.

Протокол закріпив цілісність Данської федерації, тому що цілісність Данської держави була в «інтересах Європи» (*I betragning af at Opretholdelsen af det Danske Monarkies Integritet, som knyttet til den Europæiske Ligevægts almindelige Interesser*) і великою мірою її збереження було «важливим для підтримання миру» (*vigtig for Fredens Bevaring*) у регіоні [3].

Відповідно, герцогства Шлезвіг (данський феоде) і Гольштейн і графство Лауенбург (німецькі феоди) було поєднано з Данією персональною унією.

Але складність полягала також у тому, що Фредерік VII, король Данії, був бездітним, отже, зміни династії було не уникнути, лінії престолонаслідування в Данії та в герцогствах вступали у конфлікт між собою. Фредерік VII із династії Ольденбургів був останнім, хто законно мав одночасно титул короля Данії та герцога Шлезвігу та Гольштейну.

Це означало, що наступний король Данії не буде автоматично герцогом Гольштейну та Лауенбургу. З цієї причини лінію спадкоємства було модифіковано. Було прийнято рішення, що наступним королем мав стати Його Високість Принц Крістіан Шлезвіг-Гольштейнський-Сьонеборзький-Глюксборзький (*Hans Højhed Prinds Christian af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg*) (Крістіан IX).

Згідно з Лондонським протоколом вищезазначені країни визнавали за ним право на наслідування престолу, визнавали, що його шлюб з принцесою Луїзою Гессенською (*Louise af Hessen*) дає змогу йому стояти в одній лінії нащадків по чоловічій лінії, на яких поширюється право наслідування престолу не лише в Данії, а й у тих володіннях, які тоді перебували під владою Його Величності Короля Данії (на той момент Фредеріка VII) (*anerkjende Hans Højhed Prinds Christian af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg og hans Ægteskab med den nævnte Prindsesse (Louise af Hessen) i lige Linie nedstigende mandlige Descendenter (efterfølgeres) Successionsret (ret til at følge efter på tronen) til alle de Lande som nu ere forenede under Hans Majestæt Kongen af Danmarks Scepter*) [3].

Насамперед великі європейські держави, забезпечуючи територіальну цілісність Данії, прагнули миру між Данією та Пруссією. У Європі не хотіли, щоб Пруссія хазяйнувала у Шлезвігу та Гольштейні, а саме європейські держави бажали

отримати гарантії того, що Кіль, стратегічний порт (зараз перебуває на території ФРГ), не потрапить до рук Пруссії.

У Лондонському протоколі було зафіксовано, що герцогства мали залишатись автономними територіями, а Шлезвіг не повинен був мати тісніших конституційних зв'язків з Данією, ніж Гольштейн. Зберігалася цілісність Данського королівства і не порушувалися зв'язки між герцогствами, а також з'ясовувалося питання престолонаслідування в Данії та в герцогствах.

Через 11 років цей договір став каменем спотикання в Дансько-Пруській війні 1864 року, коли Пруссія й Австрія оголосила війну Данії, звинувачуючи її в порушенні положень Лондонського протоколу. Порушенням протоколу виступила конституція, прийнята Крістіаном IX 18 листопада 1863 року [1].

Отже, за Лондонським протоколом закріплювався принцип «*helstatpolitikken*» (політика неподільної держави), тому що цей принцип устрою Данії був вигідний для європейських держав. Але цей принцип дав тріщину, бо не влаштував ані націоналліберальну партію, яка була тоді при владі у Данії, ані герцогства Шлезвіг і Гольштейн. Гольштейнці прагнули союзу зі Шлезвігом, тоді, як данський уряд, з другого боку, мав на меті послабити зв'язки між герцогствами, згідно з політикою «Данія до Ейдеру» (єдина мова, єдина нація; Гольштейн не вписувався в таку державу).

На жаль, Лондонський протокол не розв'язав комплексу проблем між Данією і герцогствами, між Данією і Пруссією. Цей документ лише встановив нетривале перемир'я. Нова війна, як відомо, розпочалася вже 1864 року.

Література

1. Holt, Lucius Hudson and Alexander Wheeler Chilton. The History of Europe from 1862 to 1914: From the accession of Bismarck to the outbreak of the Great War / Lucius Hudson Holt

- and Alexander Wheeler Chilton. – New York : Macmillan, 1917.
2. Knudsen Tim. Fra enevælde til folkestyre. Danskdemokratihistorie indtil 1973 – Tim Knudsen. – København : Akademisk Forlag, 2006. – 226 s.
 3. London protokol, 1852 [Електронний ресурс] // Kilder til den dansk-tyske grænseregerings historie, bind I. De nationale modsætninger 1800–1864. – Flensborg, 1984. – Режим доступу до документа: <http://www.graenseforeningen.dk/artikel/3962> (Лондонський протокол 1852 року).
 4. Campbell, John and Hall, A. John. Defending the Gellnerian premise: Denmark in historical and comparative context – John Campbell and John. A. Hall // Nations and nationalism. The Journal of the association for the study of ethnicity and nationalism (ASEN). – № 16 (1). – 2010, S. 89-107.
 5. Schulz Marie M., Sørensen Marie, Faber Søren. Treårskrigen konsekvenser [Електронний ресурс] / Marie M. Schulz, Marie Sørensen, Søren Faber // Slesvigland. – № 2000 – 1. – Режим доступу до статті: <http://www.slesvigland.dk/index.asp?sprog=dk&id=1-3&admin=&soegeord=2000-01&soegekriterie=overskrift>
 6. Slesvig-Holstens grundlov af 15 september 1848 [Електронний ресурс] // Staatsgrundgesetz für die Herzogthümer Schleswig-Holstein. Statsgrundlov for hertugdømmerne Slesvig-Holsteen. – Rendsborg, den 15 september 1848. – Режим доступу до документа: <http://www.graenseforeningen.dk/artikel/22297> (конституція Шлезвігу та Гольштейну від 1848 року).
 7. Sprogreskripter, 1851[Електронний ресурс] // Kilder til den dansk-tyske grænseregions historie, bind I. De nationale modsætninger 1800-1864. – Flensborg, 1984. – Режим доступу до документа: <http://www.graenseforeningen.dk/artikel.php?id=3910> (мовний циркуляр 1851 року).

The author focuses on Slesvig-Holstein issue in the middle of the XIX century. The article tackles the political situation formed in Denmark after the European liberal revolutions, it analyses the impact of liberalism and nationalism made on the relations between the Danish kingdom and the duchies Slesvig and Holstein. The author studies such documents as the Danish Constitution of 1849, Language Circular of 1851, London Protocol of 1852.

Key words: nationalism, nationalliberalism, Danish and Prussian war of 1848-50, Slesvig-Holstein issue, the Danish Constitution of 1849, Language Circular of 1851, London Protocol of 1852, “Denmark to Eider”, “helstatpolitik”.

В данной статье автор уделяет внимание проблемам решения Шлезвиг-Гольштейнского вопроса в середине XIX века. В статье освещается политическая ситуация, которая сложилась в Дании после либеральных революций, имевших место в Европе, анализируется влияние течений либерализма и национализма на отношения между Данией и ее ленными владениями, герцогствами Шлезвиг и Гольштейн. Автор рассматривает такие документы как либеральная конституция Дании 1849 года, Языковой циркуляр 1851 года, Лондонский протокол 1852 года.

Ключевые слова: национализм, националлиберализм, Датско-Прусская война, Шлезвиг-Гольштейнский вопрос, либеральная конституция Дании 1849 года, Языковой циркуляр 1851 года, Лондонский Протокол 1852 года, политика «Дания до Эйдера», «политика helstatpolitik».